

Tuchinsky V.A. JOURNAL OF «RED BESSARABIA» AS A SOURCE OF HISTORY MOLDAVIAN AUTONOMOUS SOVIET SOCIALIST REPUBLIC

This article analyzes the publication of the magazine «Red Bessarabia», which was the official organ of the Association for Bessarabians 1926-1938 gg. The pages published a significant number of sources and other materials that reflect the history of MASSR that existed in the USSR in 1924-1940 years.

Key words: «Red Bessarabia» MASSR, a historical source, the Ukrainian-Moldovan relations, national policy.

УДК 94 (438) «1944/1948»

А.В. Войнаровський

**СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ В ПОВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ:
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ**

Розкрито основні проблеми досліджуванні у вітчизняній і зарубіжній історіографії проблеми політичної боротьби на території визволеної від нацистів Польщі. Акцентовано увагу на тематиці і предметах наукових студій, різних напрямках і школах досліджень.

Ключові слова: історіографія, політичний режим, авторитаризм, тоталітаризм, вибори, суспільна свідомість, польська держава.

Функціонування політичних режимів та їх структурні особливості в історії новітнього часу є актуальною проблемою для істориків, політологів, соціологів. Безумовно центральне місце посідає питання боротьби за владу між політичними силами та дотримання демократичних свобод і принципів легітимності. Для пострадянського простору ці аспекти мають особливу цінність, зважаючи на авторитарні практики сусідів України та усунення опозиційних сил незаконними засобами від політичної боротьби за владу.

Показовим у даному відношенні є історичний досвід польської держави по завершенню Другої світової війни. Наявність достатньо широкого спектру політичних сил які презентували різноманітні соціальні прошарки та ідеології, фактично активна участь всіх у боротьбі за звільнення країни від нацистської окупації зумовили достатньо непросту політичну ситуацію в країні.

Безперечно, що в історіографії існують різноманітні підходи до висвітлення даної проблеми з огляду об'єкту і предмету дослідження, визначення пріоритетів у даній сфері суспільного життя. Проблема політичної боротьби та діяльності політичних партій в період 1944 – 1948 рр. завжди викликала чималий інтерес у дослідників. Як правило, головна увага при дослідженні встановлення тоталітарного режиму в Польщі істориками приділялась зовнішньополітичним чинникам. Звісно ж, заперечувати це неможливо, їх вплив є очевидним і вагомим, але часто поза увагою залишалися доволі складні внутрішньополітичні процеси всередині польського соціуму. Адже в сфері впливу СРСР після Другої світової війни опинилися також Фінляндія та Австрія, але саме стійкість соціальних інститутів дозволили цим суспільствам бути не залученими до експерименту радянської модернізації.

А.Валіцький характеризує політичну боротьбу в повоєнній Польщі акцентує увагу на запровадженні прокомуністичними силами нових політичних технологій - фальшуванні інформації та силовому нав'язуванню у суспільну свідомість нової системи цінностей, в умовах гострої соціальної кризи [1].

Достатньо значні успіхи польського сталінізму в масовому виробництві «поневоленого розуму» (суспільної свідомості) окреслював письменник Ч. Мілош, характеризує внутрішньополітичні процеси в країні [2]. Будучи причетним до побудови соціалістичної Польщі, Ч.Мілош вважав успішним комуністичний експеримент, лише завдяки насадженню нової ідеології лівими партіями.

Російський дослідник Я.Драбкін визначаючи специфічні риси притаманні східноєвропейській моделі тоталітаризму, вважає надмірно перебільшеною роль впливу СРСР, в більшості історичних студій, та недооціненими внутрішні процеси в польському соціумі. Важливими для політичного життя країни на його переконання були перехід від аграрного до

.....
індустріального суспільства та практика санаційного авторитаризму Пілсудського в 20-30-х роках ХХ ст. при якому не зважаючи на збереження багатопартійності, влада зосереджувалась в одних руках [3].

Крах нацизму визначив і різке послаблення правого спектру авторитарних альтернатив. Внаслідок цього постав – політично варіативний, перехідний стан суспільства, котре категорично заперечувало правий тоталітаризм в його різноманітних модифікаціях, об'єднаних в термінології тих років узагальнюючим поняттям «фашизм». Таким чином, наприкінці війни позиції комуністів різко посилювались, але спочатку було окреслено вектор побудови «народних демократій». Важливим чинником такої політики були загравання Сталіна з політиками Заходу, маючи на меті демонстрацію демократичних методів СРСР. Такої позиції дотримуються частина істориків.

Боротьба за вплив у повоєнній Європі змушувала керівництво ВКП(б) та ППР демонструвати свою діяльність в межах конституційної легальності і міжнародних угод. Комуністичний рух демонстрував свій «демократизм» [4]. Ці аспекти мали очевидний вплив на перебіг політичних процесів.

Ліквідацію політичного плюралізму полегшила та обставина, що в країні не була сформована звичайна представницька демократія. Під приводом загрози відродження фашизму і за погодженням з найбільшими партіями склалась так звана «демократія за згодою». По іншому висловлюючись можна сказати, сформувався замкнутий політичний простір, в якому діяли партнери і мали обмежувати будь-які крайні прояви. Комуністи та радянські окупаційні структури могли послаблювати одних спираючись на підтримку інших. В 1945 – 1946 рр. в більшості країн Центральної Європи вплив комуністів був ще недостатньо сильним, і навіть незважаючи на присутність радянських військ, таємна фальсифікація була неможлива [5]. В Східній Німеччині і Угорщині комуністи програли вибори, «дозволені помилково», в Польщі вибори парламенту було відкладено через ймовірність поразки. Процес досягнення влади був пов'язаний з низкою внутрішньополітичних програм, які прогресивні та демократичні елементи не могли заперечувати. Такі ключові позиції відстоює А.Верблан. Ці програми робили наголос на необхідності соціальної та економічної реформації, в котрій була нагальна потреба.

Найбільш впливові опозиційні комуністам сили бачили як оптимальну перспективу заснований на ідеях самоуправління та змішаної економіки «третього шляху», що являв собою щось середнє між капіталістичним суспільством та моделлю СРСР [6]. Ця обставина створювала своєрідність політичної ситуації на переконання Г. Левандовського. Багато партій підкреслювали свій соціалістичний характер, але вказували на свою відмінність від СРСР. Втім аргументи прихильників «третього шляху» виявились занадто складними для здійснення масової агітації.

ППР успішно використовувала помилки суперників, реалізуючи політичну тактику поетапного розгрому опонентів, економічних поступок заради політичного успіху, грали на антинімецьких настроях поляків, стимулюючи націоналістичний ажіотаж в зв'язку з переселенням німців. За таких умов частина громадськості бачила в комуністах людей, здатних реалізувати загальні національні та антикапіталістичні ідеї [4]. Це забезпечувало можливість формування широких «лівих» блоків: опираючись на підтримку одних партій і рухів, комуністи завдавали нищівних ударів іншим.

С.Миколайчик у своїх спогадах викриває методи поетапної тактики боротьби комуністичних сил, спочатку розправа з опозицією, а згодом ліквідація колишніх союзників, партійні чистки та встановлення диктатури [7].

Т.Шарота висвітлює специфіку агітаційно-пропагандистської діяльності вказуючи на переваги комуністичних сил в даному аспекті, на творенні ними міфологем, шельмуванні своїх опонентів [8]. Тиск тоталітарної ідеології, доведеної до максимуму вже після встановлення відповідного режиму, грає велику роль і в руйнації багатопартійної системи.

В.Пржемысла аналізуючи зміни правлячої еліти в польському соціумі впродовж першої половини ХХ ст. вказує, що до влади приходять ті соціальні верстви, які в принципі нещодавно не могли на це сподіватись [9]. Якщо раніше це був привілей аристократії, то відтепер доступ до влади отримали представники нижчих шаблунів соціальної структури.

Висвітлюючи діяльність польських комуністів М. Надольський наголошує на специфіці ідеологічної ситуації [10]. Програма ППР сприймалась як демагогія в антикомуністичному польському суспільстві і тому лідери ППР скористались програмою ППС при утворенні ПОРП.

Хоча реально діяли як комуністи. Простежувалась політика подвійних стандартів, пропагандистські гасла використовувались з єдиної метою – прийти до влади. Утворення ПОРП комуністи характеризували як триумф «демократії», хоча реально це була перемога «сили над демократією».

Значна частина польських дослідників - П.Ярошевич, Б.Ролінський, Е. Дурачинський взагалі не визнають наявності легальної політичної боротьби [11]. У 1944 р. на їх погляд, окупація, яка розпочалась у вересні 1939 р. набула логічного продовження, маріонеткова радянська влада у 1944 – 1948 рр. змінила нацистський режим. Місце мала лише імітація політичного плюралізму. Референдум 1946 р. і вибори 1947 р. були своєрідною виставою-фарсом.

Фундаментальні дослідження історії та історіографії Польщі належать Л.Зашкільняку. Розглядаються складні аспекти відновлення державності після війни, усунення де-юре як політичного гравця уряду в еміграції. Ключовим моментом політичної боротьби між демократичними і промосковськими силами він вважає декларування перемоги комуністичного блоку на виборах 1947 р. Остаточним утвердженням тоталітарної системи на його думку було встановлення партійної монополії після об'єднавчого з'їзду ППР та ППС та проголошення ПОРП [12].

І.Льюшин аналізує роль селянських військових формувань у національно-визвольній боротьбі польського народу за часів Другої світової війни. На його думку активна участь селян у збройній боротьбі, згодом спонукає їх до активної участі в ПСЛ.

Критично досліджує у своїх працях боротьбу польських політичних партій Ю.Макар. На його думку більшість опозиційних до СРСР політичних сил не змогли проявити належної волі до консолідації та формування єдиного антирадянського фронту. Фактор політичної розпорошеності був одним із чинників поразки в боротьбі за дійсно демократичну Польщу. Лояльно налаштовані до сталінського керівництва партії, які усвідомили неминучість ролі радянського фактора у внутрішньому облаштуванні Польщі, чітко координувались Москвою [14].

Л.Шваб розглядає проблему об'єднавчого процесу в польському робітничому русі в період 1943 – 1948 рр. Прихід комуністичної партії в Польщі до влади викликав дуже серйозні сумніви. І тому з моменту відродження у 1942 р. польська комуністична партія отримує нейтральну назву ППР. Маскування комуністів під робітничу партію було об'єктивною необхідністю, але поставала і гостра проблема її реального посилення. Тому першим кроком до якого вдалася ППР – це запозичення ідеології соціалістів, другий об'єднання в одну структуру [15]. На старті ППС мала значно сильніші позиції, але визначальним чинником виявилась підтримка СРСР. Саме за радянської підтримки було сформовано єдину ПОРП, з повним домінуванням промосковських сил.

З. Хемерлінг та М. Надольський є упорядниками збірника документів, які стосуються руху Опору становленню тоталітарному режиму в Польщі, уклавши з цієї проблеми збірник документів [16]. У вступній статті визначено характерні риси польського опору комуністичному диктату, який передбачав різноманітні форми протесту – від збройної боротьби до акцій громадської непокори. За міркуванням дослідників існують і певні хронологічні особливості та специфіка. У 1944 – 1946 рр. здійснювалось більше військових акцій, але з часом прийшло усвідомлення, що виснажений шестирічною війною польський народ перебуває на межі винищення. Протистояти урядовим збройним формуванням та силам безпеки, активно підтримуваним СРСР було неможливо.

Детальний аналіз результатів парламентських виборів в Польщі 1947 р. які стали поворотним моментом до насадження комуністичної системи влади здійснює Д.Пасіак-Васік [17]. Дослідницею було упорядковано масив документів, котрі стосуються виборів 1947 р. В їх основі матеріали паралельного з владою підрахунку голосів, який було здійснено представниками ПСЛ. Документи доводять фальсифікацію результатів виборів. Патріотичні національні сили представлені на виборах ПСЛ, опинившись без підтримки західних країн зазнають поразки. Успішна ж фальсифікація виборів дозволяє комуністам задекларувати свою перемогу та прийти до влади.

Отже, для історіографії зазначеної проблеми є характерними такі риси:

- емоційність історичних оцінок;

Наукові записки

- визначення головних факторів політичного поступу, як правило польські та західноєвропейські історики головним фактором, що визначав політичну боротьбу вважають вплив СРСР, натомість російські історики наголошують на провідному впливі внутрішніх чинників поступу польського суспільства;

- лише в окремих дослідженнях є спроби комплексного аналізу внутрішньополітичної ситуації в країні.

Проблема політичної боротьби є актуальною і вимагає подальшого системного аналізу та залучення широкого спектру міжпредметного дослідження з використанням методів соціології та політології. Особливістю досліджуваної проблеми є надмірна політизованість, емоційність. Характерна риса частини досліджень і публікацій - їхній мозаїчний характер, тобто досліджено лише окремі аспекти.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Валіцький А. Марксизм і стрибок у царство свободи. – К., 1999. – 509 с.
2. Мілош Ч. Поневолений розум. // Всесвіт. – 1991. - № 7. – С. 28-42.; Мілош Ч. Поневолений розум. // Всесвіт. – 1991. - № 10. – С. 24-39.
3. Тоталитаризм в Европе XX века. Из истории идеологий, движений, режимов и их преодоления. / Общ. Ред. Драбкина р. Я. и др. – М., 1996. – 537 с.
4. У истоков «социалистического содружества»: СССР и восточноевропейские страны в 1944 – 1949 гг. Под ред. Гибианского Л. – М., 1995. – 207 с.
5. Werblan A. Stalinizm w Polsce. – Warszawa, 1991. – 122 s.
6. Lewandowski Cz. Kierunkitakzwanefensywyideologicznejwpolskiejosiwicie, nauceiskolachwyzszychwlatach 1944-1948. – Wrocław, 1993. – 237 s.
7. Mikołajczyk S. Zniewolenie Polski: przykład sowieckiej agresji. – Warszawa, 1984. – 189 s.
8. Komunizm. Ideologia, system, ludzie. Pod redakcją Tomasza Szaroty. – Warszawa, 2001. – 282 s.
9. Elity władzy w Polsce a struktura społeczna w latach 1914–1956. Pod. red. W. Przemysłowa. - Warszawa, 1992. – 502 s.
10. Nadolski M. Komuniści wobec chłopów w Polsce 1941-1956. Mity i rzeczywistość. – Warszawa, 1993. – 186 s.
11. Jaroszewicz P., Roliński B. Przerywam milczenie 1939 – 1989. – Warszawa, 1991. – 298 s.; Duraczynski E. Polska. Dzieje polityczne. 1939 – 1945. - Warszawa, 1999. – 6398 s.
12. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2001. – 752 с.
13. Льюшин І. Селянські військові формування у національно-визвольній боротьбі польського народу часів II світової війни. – К., 1995. – 24 с.
14. Макар Ю.І. Політика ПОРП і органів влади щодо національних меншин Польщі після Другої світової війни (на прикладі українців) // Питання нової та новітньої історії країни Європи і Північної Америки. Вип.2. - Ч. II. – Чернівці, 1993. – С. 157 - 168.
15. Шваб Л. Об'єднавчий процес в польському робітничому русі в 1943 –1945 рр. – Чернівці, 1994. – 23 с.
16. Hemmerling Z., Nadolski M. Opozycja antykomunistyczna w Polsce 1944–1956: Wybór dokumentów. – Warszawa, 1990. – 648 s.
17. Fałszerstwa wyborcze 1947. Pod. red. D. Pasiak-Wasik. – Warszawa, 2000. –Т.1. - 250 s.; Fałszerstwawyborcze 1947. Pod. red. D. Pasiak-Wasik. – Warszawa, 2000. –Т.2. - 284 s.

Войнаровский А.В. СПЕЦИФИКА ПОЛИТИЧЕСКОЙ БОРЬБЫ В ПОСЛЕВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Раскрыты основные проблемы исследования в отечественной и зарубежной историографии проблемы политической борьбы на территории освобожденной от нацистов Польши. Акцентируется внимание на тематике и предметах научных исследований, различных направлениях и школах исследований.

Ключевые слова: историография, политический режим, авторитаризм, тоталитаризм, выборы, общественное сознание, польское государство.

Voinarovskiy A.V. SPECIFIC POLITICAL STRUGGLE IN POST-WAR POLAND: HISTORIOGRAPHIC ASPECT

The basic problems of research services in domestic and foreign historiography of the problem of political struggle in the territory liberated from the Nazis in Poland. The central themes and subjects of scientific studies, different areas and schools research.

Keywords: historiography, political regime, authoritarianism, totalitarianism, elections, social consciousness, the Polish state.

УДК 930.2:94(=512.145)»196/198»

К.М. Ніколаєць

**РУХ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ ЗА ПОВЕРНЕННЯ НА ІСТОРИЧНУ
БАТЬКІВЩИНУ У 60–80-Х РР. ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ**

У статті проаналізовано наукові праці, присвячені висвітленню руху кримськотатарського народу за повернення на історичну батьківщину у 60–80-х роках ХХ ст. Персоніфіковано внесок дослідників у вивчення даної теми.

Ключові слова: депортації, суспільно-політичний рух, кримські татари, репатріація, історіографія.

У 1989 р. Верховна Рада СРСР, а також українські органи влади винесли ряд ухвал стосовно долі кримськотатарського народу, що символізували результат тривалої боротьби за повернення кримських татар до Криму. Юридичні перешкоди на шляху репатріації були зняті і для них, і для інших депортованих за національною ознакою. Повернення до місць постійного проживання значної частини татарського населення, яке свого часу було примусово виселене, призвело до певного загострення ситуації в регіоні через збереження у владних структурах Криму відносно великої кількості лобістів російських великодержавницьких інтересів.

З перших років незалежності Україна несе на собі весь тягар реалізації програми розселення та облаштування кримських татар і інших національностей, що повернулись на рідні землі, вирішення їхніх соціально-культурних і економічних проблем. Протягом 1991-2005 років в Україну повернулись понад 258 тисяч репатріантів – кримських татар та осіб інших національностей. Більшість з них компактно проживає у містах Сімферополі та Севастополі, а також у Генічеському районі Херсонщини та низці районів Автономної Республіки Крим. За межами України залишається ще майже 100 тисяч кримських татар і представників інших національностей, що можуть повернутися в Україну [1].

Фактично до другої половини 1980-х років проблема примусового переселення кримськотатарського населення і можливість його репатріації у майбутньому всіляко замовчувалася. Результатом такого стану речей стала не лише відсутність ґрунтовних наукових розвідок, а й формування певною мірою упередженого ставлення до кримських татар в цілому. У той же час завдяки зусиллям науковців, журналістів та діяч кримськотатарської політичної, економічної та духовної еліти рівень усвідомлення суспільством актуальності і складності проблеми поступово зростав. Висвітлення у наукових публікаціях набув рух кримськотатарського населення за повернення на історичну батьківщину, в рамках якого сформувалися його сучасні політичні організації.

Ще у 1982 р. Л.Алексеева написала статтю «Кримськотатарський рух за повернення до Криму» (вийшла друком у 2000 р.), де показала роль ініціативних груп у зародженні руху, проаналізувала дії радянського керівництва стосовно руху кримськотатарського народу за повернення на історичну батьківщину. У цій публікації багато місця відведено висвітленню та оцінці нормативних актів, присвячених кримськотатарській проблемі. Дослідниця показала заходи радянського керівництва, спрямовані на закріплення переселених кримських татар на території Узбецької республіки. У статті подано періодизацію руху кримськотатарського народу, яка передбачала поділ його на три періоди : 1956-1964 рр. – становлення руху; 1964-1969 рр. – період найвищої активності; починаючи з 1970 р. – криза руху. Дослідниця відзначала, що вирішення проблеми переселення кримських татар було можливим тільки у випадку зовнішнього тиску на радянський уряд в силу психологічної неготовності передусім вищого радянського керівництва примиритися із можливістю повернення кримських татар [2].

У публікаціях М.Джемільова, який особисто брав активну участь у русі кримських татар за повернення на історичну батьківщину і зазнав жорстоких переслідувань з боку радянської влади за свої переконання, висвітлено основні проблеми організації руху та особливості ставлення до нього радянського керівництва у різні періоди [3].